

ŽVILGSNIS LIETUVI ARCHITEKTUR

Kiekviena tauta savame krašte statosi pastatus skirtingai. Vienas iš bdingiausių architektūros bruožų yra jos ryšiai su kitais tautų architektūra. Krašto architektūra eina savo vystymosi keliu, kurio susidarymui lemiamą reikšmę turi statybinės medžiagos, klimatinės sąlygos, materialiniai ištekliai, liaudies papročiai. Šios sąlygos suteikia to krašto architektūrai savotiškas charakteringas formas, duoda jai skirtingą pobūdį. Lietuvių architektūra negalėtų būti užsidariusi nuo kaimyninių tautų: nėra žinoma tokio architektūros stiliaus, kuris atsirastų pats iš savęs — be svetimos takos. Išskaidri bus aišku, kaip plitę architektūriniai stiliai XV šimtmetyje Europoje. (*Rodoma Vakarų Europos žemėlapis skaidriai*)

Šis stilių plitimas pasiekė Lietuvą. To pasakoje turime gražius gotikos, baroko, renesanso ir rokoko pastatus. Gotika XV amžiuje plitę kartu su krikščionybę, kuomet Vakarų Europoje gotika pradėjo užleisti vietą renesansui.

Pirmas iki šiol žinomas lietuvis architektas yra žemaitis Pranas Gedkantas. Jis dirbo Lietuvoje, Prancūzijoje ir Europos Vakaruose XVII amžiaus viduryje. Jo brėžiniai yra daugiausia uostų, tvirtovė planai, kaip Vilniaus sutvirtinimo schema, padaryta 1647 m. ir kiti.

Trumpai pažvelkime to amžiaus planai paplitusias koplyčias ir varpines Lietuvoje. Koplyčios buvo statomos iš akmenų ir medžio, skirtos laidojimo apeigoms atlikti. Jos architektūra yra, bendrai, susijusi su bažnyčių architektūra. Koplyčios yra, žymiai mažesnės už bažnyčias, jų kompozicija paprastesnė. Koplyčių vidaus erdvė yra nedidelė ir neaukšta. Priekyje statomas altorius, o prieš jį, virš jį rengiamas vargonų chorui balkonai. Medinės varpines, kaip ir bažnyčias bei koplyčias, daugiausia statę vietiniai dailininkai be architektų projektų.

Dr. Gimbutas savo studijoje suskirstę jas skirtingas grupes. (*Rodoma skaidriai*):

1. Vienstiebinis stulpinis varpinis Trakų apskrityje, Skarbutninkų kaime.
2. Vientisoties varpinis su galerija Šiaulių apskrityje, Polekliškių kaime.

3. Dviej t ri varpin su tarpiniu stogeliu Taurag s apskrityje, Teneni kaime.
4. Varpin Šiauli apskrityje, Vaiguvos kaime.
5. Varpin su pla iu viršutiniu t riu Raseini apskrityje, Lioli kaime.
6. Varpin ir bažny ia (pastatyta 1773 m.) Šiauli apskrityje, Šaukoto kaime.
7. Dviej skirtingos formos t ri varpin Plateli miestelyje.
8. Bažny ia ir varpin Mažeiki apskrityje, Pikeli miestelyje.
9. Kap kopylt l Šiauli apskirty, Kirnai i kaime.

Visi architekt riniai stiliai, kiek jie yra tautiniai, tiek jie yra ir lietuviški. « Bet štai m s visuomen je sivravo nuomon , kad vienintelis lietuviškosios architekt ros lietuviškumo požymis yra liaudies motyvai — tulp s, tautin s juostos ir arkliukai ant stogo kraigo ». Toji nuomon paplito gal tod l, kad lietuvi širdžiai malonesn s yra kaimo sekly ios su liaudies menu negu miesto m rai. Bet mes tur tume pakeisti savo galvosen ir sutikti su architektu Kovu, kad architekt roje tautinio stiliaus nepadaro liaudies motyv juostos raštas pastato sienoje. Taip pat, saky iau, klaidinga b t kuriant tautin architekt r , lietuviškumui pabr žti, ornament vietoje naudoti, anot architekto Kovo, « Gedimino stulpus, Vyties Kryži arba kitus heraldikos ženklus »¹. Panaš architekt ros supratim , neigiama prasme, sutinkame tiktai Soviet Rusijoje, kur pastatai, kokio stiliaus ar paskirties jie beb t , yra apkraunami k jais, piautuvais ir žvaigžd mis.

Turime prisiminti savo Nepriklausomoje Lietuvoje išaugusius miestus su jauna pramone, muziejais, mokyklomis, teatrais ir kitais pastatais. Kiekvieniame j yra regima svetima taka, o vis d lto jie turi ir kai k sava, lietuviška. (*Rodoma skaidr s*).

K no Kult ros R mai Kaune, suprojektuoti Vytauto Landsbergio-Žemkalnio. Jis buvo pirmaujantis architektas ir nauj ieškujim architekt roje žadintojas Nepriklausomos Lietuvos laikais.

ia sumin tini kai kurie Nepriklausomosios Lietuvos architektai : Prof. arch. V. Dubeneckis; prof. arch. M. Songaila ; arch. V. Žemkalnis ; arch. N. Ma iulskis ; arch. A. Šalkauskis ; arch. dr. S. Kudokas ; arch. J. Kovalskis-Kova ; arch. Funkas ; arch. B. Elsbargas.

Vis ši architekt našui Lietuvos architekt r ištirti tur t b ti padaryta atskira studija. ¹

¹ *Technikos žodis* 1966 m., 3 nr.

Ši dien architekt ra Lietuvoje turi nemaž skai i k r j , jaun lietuvi architekt , kuri priskai iuojama apie 600. Jie yra baig mokslus pokarin je ši dien Lietuvoje ir jie visi dirba vai-riuose institutuose ir biuruose, mokslo staigose, rajonuose, staty- bin se organizacijose, statyb kontroliuojan iose administracin se pareigose ir panašiai. Vis stambiausi Lietuvos miest išplana- vimas ir užstatymas vykdomas prisilaikant paruošt generalini plan . Pamin tini darbai architekt rini paminkl restauracijos ir rekonstrukcijos srityje (Trak , Kauno, Raudondvario ir kiti). Išraiškinga šiuolaikin Lietuvos architekt ra pasižymi naujai pasta- tytais ar statomais visuomenin s paskirties pastatais. (*Rodoma skaidr s:*)

1. Tebestatom Operos ir Baletu R m Vilniuje projektas (Mo- delis ; arch. N. Bi i t).
2. Lietuvos Viešbu io projektas Vilniuje (arch. A. ir V. Nasvy iai).

Min tini architekt ros moksl daktarai, profesoriai architek- tai : K. Šešelgis, E. Budreika, A. Spelskis; architekt ros moksl kandidatai: A. Lukošaitis, F. Bielinskis, S. Abramauskas, J. Min- kevi ius, A. Pilypaitis. Jie ir eil kit vykdo mokslinius darbus, analizuodami lietuvi liaudies ir monumentalios architekt ros pa- likim .

Paskutinio dešimtme io laikotarpyje lietuviai architektai ne- maža pasiek pastat vidaus išplanavime, Lietuvoje vadinamoje interjero k ryboje. (Man pasisek gauti nemažai vidaus išplana- vimo darb nuotrauk , kuri bent dal nor iau ia parodyti. (*Rodoma skaidr s:*)

1. *Neringos* kavin s vidus (arch. A. ir V. Nasvy iai; sienoje dailininko J. K dainio reljefas).
2. *Neringos* kavin s bufeto fragmentas.
3. *Neringos* kavin (dail. K. Jankauskas ir V. Povilaitis ; 1959m.)
4. *Vasaros* restoranas Palangoje (arch. A. Eigirdas; 1966 m.).
5. To paties restorano vaizdas nakties metu.
6. *Vasaros* kavin s vidus.
7. Literat kavin Vilniuje (arch. I. Laurušas ; 1961 m.).
8. G li parduotuv Vilniuje (arch. D. Juchnevi i t ; 1963 m.).
9. *Dainavos* restoranas (arch. A. Stapulionis ir H. Cukermanas; 1964 m.).
10. Vaik kavin Pasaka Kaune (arch. V. Uzinskait , dail. A. Survila ; 1962 m.).
11. Restorano fragmentas Prienuose (arch. V. Batisa ; 1965 m.).

12. *Neringos* viešbuio vestibulius (arch. A. ir Y. Nasvyčiai ; 1965 m.).
13. Kavinis *Tartu* fragmentas (arch. A. Vaivada ir A. Zeidotas, metalo plastika dail. T. Vaivadienė).
14. Parduotuvė *Svajon* Vilniuje (arch. S. Masalskis ; 1966 m.).
15. *Vilniaus* restoranas Vilniuje (architektas nežinomas, 1966 m.).
16. Valgykla *Inga* Šiauliuose (1965 m.).
17. Avalynų parduotuvė Kaune (arch. V. Uzinskaitė ; 1963 m.).
18. Restoranai *Palanga* Vilniuje (arch. H. Cukermanas ir dail. K. Valaitis ; 1966 m.).
19. Studentų valgykla Vilniaus Universitete (arch. A. Gabriūnas ; 1965 m.).
20. *Gintaro* restoranas Vilniuje (arch. E. Ekanauskas ir A. Brėdikis ; 1966 m. ; K. Valaitis, dailininkas).
21. *Tartu* kavinis valgyklos pirmasis aukštasis (arch. A. Vaivada ir A. Zeidotas ; 1962 m.).
22. Vaikų kavinis *Nykštukas* Vilniuje (arch. J. Makariūnas, dail. V. Laurušas ; 1965 m.).
23. Kavinis *Tulpų* šbūfeto fragmentas (arch. A. Mikėnas ir V. Dičius).
24. Kavinis *Tauras* Vilniuje (arch. V. Batisa ; 1962 m.).
25. *Dainavos* restorano naktinio baro fragmentas (arch. A. Stapulionis ir H. Cukermanas, metalo plastika dail. K. Valaitis ; 1964 m.).

Reikia pastebėti, kad šiuos rezultatus pasiekti pavyko, sklandžiai sujungus architektūrą ir dailininkų bendrąjį darbą.

Mesime žvilgsnią lietuvių architektus Amerikoje ir kitur. Pirmas lietuvis architektas Amerikoje buvo Matas Žaldokas, gimęs Lietuvoje 1876 m., o mokslus įsibauginęs Amerikoje, *Armour Institute of Technology, School for Architects* Chicagoje, gaudamas *Bachelor of Science* laipsnį. 1919 m. pradėjo verstis savarankiška praktika. Projektavo vairioms religinėms institucijoms, statydamas bažnyčias, mokyklas, vienuolynus ir kitą. Pagarsėjo kitatauriu, tarpe. 1965 m. gavo *Honorary Degree* iš Illinois *Institute of Technology*. Sunku būtų nuosekliai išvardinti visus jo darbus, tačiau pailiustruosiu jo suprojektuotus pastatus lietuviškoms institucijoms. (*Rodoma skaidrės*):

1. Šv. Kazimiero Seserų kongregacijos motiniškojo namo su koplyčia šiaurės vakarų dalies fasadas. (Namai statyti 1920 m. Marquette Parke, Chicagoje).
2. Šv. Kazimiero Seserų motiniškojo namo Chicagoje vienuolyno koplyčios vidaus perspektyva.

3. Lietuvi R. K. Šv. Mergelės Marijos Gimimo Parapijos Marquette Parke, Chicagoje, buvusios bažnyčios, šalia ir pradžios mokyklos frontinis fasadas.
4. Lietuvi Tautini Kapini Justice, Ill., Chicagos priemiestyje, Administracinis pastatas ir pagrindiniai vartai.
5. Šventos Šeimos Vilos (seneli prieglaudos) pradiniai rmai, Lemont, Ill. (projektas 1938 m.).
6. T v Marijon vienuolyno ir seminarijos rmai, Clarendon Hills, 111. (1922 m.)!
7. Šv. Baltramiejaus bažnyčia Waukegan, 111. (pastatyta 1932 m.).

Su nauja ateivi karta išaugo didelis kadrų jaun lietuvi architektų, baigusių mokslus Amerikoje ar kitur. Vien tik Chicagoje registruot lietuvi architektų yra 16, o baigusių architektų studijas ir priklausančių lietuvi architektų sekcijai yra 35 architektai.

Noriu parodyti kelet darbų atlikt šiuo metu. Dėl laiko stokos ne manoma paminėti vis dabar dirbančių architektų nei parodyti jų vykdyt projektų štai keletas. (*Rodoma skaidrės*):

Arch. J. Kovalskis-Kova : Fragmentas iš T v Marijon vienuolyno Chicagoje. Matyti koplyčia jimas.

Arch. Egidijus A. Valaitis (baigęs Illinois *Institute of Technology* architektas) : Didmiesio bažnyčios projektas. Dalis bažnyčios dengta permatomu stogu, per kur matomas altorius iš aplinkini dangoraižiai .

Arch. Algimantas Bublys : Vienas iš projektuotojų 11 aukštų banko : Federal Reserve Bank, Minneapolis, Minnesota. Konstrukcija pasižymi tuo, kad grindys yra pakabintos, panaudotas tilto konstrukcijos metodas.

Arch. Antanas Rimavičius (baigęs Illinois *Institute of Technology* architektas skyri) : Kauno miesto dalies išplanavimo ir užstatymo studijinis projektas. Jis turi 4.000 butų , galinčių apgyvendinti 15.000 žmonių . Seka arch. Mies Van Der Rohe.

Arch. Erdvilas Misiulis : Viengungio vasarnamis, Lake Shore Drive, Beverly Shores, Ind. Vaizdas Michigano ežer .

Arch. Rimas E. Mulokas : Studijinis projektas spiralinių bažnyčios iš geležies-betono, stogas iš permatomos plastinės medžiagos.

Arch. D. Bite, Australija : Bažnyčios projektas, prisitaikant prie vietos aplinkos. Pastatas, sišaknij s uolose, iškyla lyg gotinė katedra ir veriasi erdvina kaip ir aplinka, kuriai jis skirtas.

Arch. Vytas Balzaras (mokslus baigęs University of Illinois): Swifto laboratorij pastatas, laimėjęs *Institute of Structural Steel* premij .

Arch. Vytautas Girdvainis: *Biology Research* laboratorijos studijinis projektas Urbanoje.

Arch. Vytautas Petrauskas: Bažny ios projektas Elmhurst, Ill. Pastatytas iš geležies betono ir viena siena iš skaldyto stiklo.

Arch. Petras Nalis : Studijinis projektas Vasaros Teatro, *The Sullivan Summer Theatre*.

Arch. Narimantas Statkus : Motelio projektas Chicagoje, S. W. Highway.

Arch. Algimantas Navakas (baig s Piet Australijos Technologijos Institut 1965 m.): 1. Ukrainie i katalik bažny ios projektas, Waywille, Australija. 2. Šv. Dovydo bažny ia, Tee Tree, Gully, Australija.

Arch. Vytas Pelda : Mauzoliejus, Waukegan, 111. (1968 m.). Lauko sienoms panaudotas tamsus stiklas.

Arch. Liudvikas Stankaitis : Fabriko projektas.

Arch. Albertas Kerelis : Prekybos Centras, Grand Bahamas, Newport, pastatytas 1968 m.

Dr. arch. Kulpa-Kulpavi ius : Šv. Grigaliaus bažny ia, Islington, Toronto priemiestyje.

Visi šie sumin ti ir kiti lietuviai architektai yra aktyv s ir savo sugeb jimus išreiškia vietin je krašto statyboje. Tokiam gausiam jaun architekt skai iui pasireikšti išeivijoje lietuviškos statybos srityje yra ne manoma. Architekt ra, pla i ja prasme, yra taikomas menas ir vis pirma turi pateisinti logik ir praktiškus reikalavimus.

Išvadoje pageidautina, kad lietuvis architektas savo k ryba ne vien dalyvaut lietuvi visuomen je, bet ir aktyviai reikšt si to krašto gyvenime, kur galima kuo daugiausia panaudodamas lietuvi meno bei kult ros poreiškius.

Architektai, kurdami ir vykdydami vairius darbus, jungt kit artim sri i profesionalus, meninkus ir kitus.

Lietuvis architektas dalyvaut visuomenin je veikloje, populiariarint architekt r , skatint jaunim ja dom tis ir studijuoti.

Architektas tur t sekti ir studijuoti dabartin s Lietuvos architekt ros pasireiškimus.

Architekt ra buvo ir yra didel k rybin sritis atei iai, puosel jant tiek pa i architekt r tiek bendr j men — nepamirštant savo tautini motyv .